

Січень-лютий 2023. Постаті

народно-побутовою оперою.

Микола Аркас є автором відомої книги «Історія України-Руси» (1908), популярного викладу історії України, поеми «Пилип Орлик» (1907).

Став засновником, меценатом і керівником миколаївського відділення товариства «Просвіта» (1907), що пропагувало українську мову і культуру, підносило національну свідомість українців через вечори, лекції, виставки, концерти. Відкрив народні школи в маєтках Богданівка та Христофорівка. Підтримував творчі стосунки з М. Грушевським, М. Кропивницьким, М. Лисенком, П. Ніщинським, Лесею Українкою, а також керівниками інших «Просвіт», яким надавав фінансову підтримку.

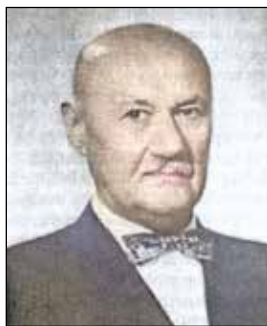
Помер Микола Аркас 26 березня 1909 у розквіті сил, сповнений творчих задумів. Його поховано на міському кладовищі в Миколаєві. На його честь названо вулиці у Києві, Львові, Одесі та інших містах України. У Миколаєві йому встановлено пам'ятний знак, проводяться «Аркасові читання» в Миколаївському національному університеті.

18 квітня 1996 засновано обласну культурологічну премію імені Миколи Аркаса, що присуджується за видатний внесок у розвиток та збереження української національної культури. 21 лютого 2003 випущено поштовою марку України «Микола Аркас (1853-1909)».

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 Першій українській гімназії присвоєно ім'я Миколи Аркаса (тепер ліцей). У закладі встановлено скульптуру М. Аркаса, а в 1999 відкрито музейну експозицію про життя і творчість відомого діяча культури та освіти (в ніч на 1 листопада 2022 російські війська влучили ракетами С-300 в історичну будівлю Миколаївського ліцею імені Миколи Аркаса).

130 років від дня народження Романа Смаль-Стоцького (1893-1969), українського мовознавця, педагога, політичного діяча

Народився Роман Смаль-Стоцький 8 січня 1893 в Чернівцях у родині Степана Смаль-Стоцького, українського мовознавця і педагога, визначного громадсько-політичного, культурного, економічного діяча.

У 1911–1914 студіював мовознавство в університетах Відня, Лейпцига та Мюнхена. У 1915 в Мюнхені захистив докторську дисертацію.

З початком Першої світової війни став активним діячем Союзу Визволення України, брав участь в організації культурно-освітньої діяльності для українців, які перебували в таборах військовополонених у Німеччині. Наприкінці 1918 був назначений дипломатичним представником Західно-Української Народної Республіки у Берліні. Після акту злуки ЗУНР з Українською Народною Республікою в січні 1919 став радником, а в 1921 послом у посольстві УНР у Берліні. На цій посаді перебував до закриття посольства в березні 1923, коли переїхав до Праги, де став професором Українського Вільного Університету.

У 1918 Роман Смаль-Стоцький спільно з Василем Сімовичем стали редакторами видавничої серії «Нові виховничі шляхи». Першою книгою, виданою в цій серії, стала праця німецького педагога Георга Кершенштайнера «Що таке державногромадянське виховання».

З кінця 1924 до початку Другої світової війни працював у Варшавському університеті, спочатку як надзвичайний а згодом звичайний професор українського мовознавства. Рівночасно займав різні посади в уряді УНР в еміграції, зокрема посла УНР при польському уряді, міністра культури, міністра зовнішніх справ та віцепрем'єра. Був науковим секретарем Українського Наукового Інституту у Варшаві, заснованого урядом УНР. З 1934 – дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ) у Львові.

У 1947 переїхав у США. Став професором східноєвропейської історії в Університеті Маркет у Мілуокі (Висконсин). У 1949 заснував в тому ж університеті Слов'янський інститут і був його директором до 1965.

З 1952 був головою НТШ у США, а з 1955 – президентом Головної Ради НТШ. Автор понад 150 праць з української мови, літературознавства, культури, історії, політики: «Нарис словотвору прикметників української мови» (1925), «Значення українських прикметників» (1926), «Українська мова в Советській Україні» (1936), «Німецькі культурні впливи у дзеркалі української мови» (1942); «Походження слова „Русь“» (1949), «Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення». Уклад багатотомний «Українсько-англійський етимологічний словник» (виданий у 1962-1977).

Помер 27 квітня 1969 у Вашингтоні, похований на українському католицькому цвинтарі в Ленгторн (штат Пенсильванія, США).

140 років від дня народження Всеволода Петріва (1883-1948), військового і громадського діяча, генерал-хорунжого Армії УНР, педагога

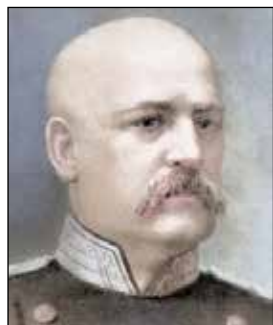

Всеволод Петрів народився 14 січня 1883 у дворянській родині шведсько-норвезького походження в Києві. Закінчив Київський Володимирський кадетський корпус, Павлівське військове училище і Миколаївську академію Генерального штабу у Санкт-Петербурзі. У листопаді 1917 В. Петрів організував з українців Західного фронту на території сучасної Білорусі полк імені Костя Гордієнка (або ж Гордієнківський полк) чисельністю до 500 бійців. На чолі полку він прибув до Києва, де в січні 1918 взяв участь у вуличних боях проти більшовиків. Навесні того ж року В. Петрів воював у складі Запорізького корпусу Армії УНР, звільняв територію України від більшовицьких окупантів. Очолював Житомирську юнацьку (юнкерську) школу. Протягом липня-листопада 1919 В. Петрів виконував обов'язки

Олександр МІХНО,
директор Педагогічного музею України, провідний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики ДНПБ України імені В.О.Сухомлинського, доктор педагогічних наук

170 років від дня народження Миколи Аркаса (1853-1909), письменника, історика, композитора, діяча культури та освіти

Микола Аркас народився в Миколаєві 7 січня 1853 в родині адмірала Чорноморського флоту. Батько його мав грецьке походження, а мати походила з давнього українського козацького роду. В 1870 закінчив приватну одеську гімназію, а в 1875 – Новоросійський університет в Одесі.

У 1875–1881 служив у морському відомстві в Миколаєві, згодом зайняв посаду мирового судді у Херсоні. У вільний від служби час збирав і записував народні мелодії, писав музику, захоплювався мистецтвом кобзарів і бандуристів, вивчав історію України. Юнаком постійно спілкувався з видатним діячем українського театру М. Кропивницьким, брав участь у виставах «Одеського нового театру».

Творчий доробок композитора складають солоспіви, вокальні ансамблі й обробки українських народних пісень. Найвідомішим твором Аркаса, що приніс йому визнання, стала опера «Катерина» за поемою Тараса Шевченка (1890). Цей твір започаткував оперну шевченкіану і став першою українською ліричною

військового міністра УНР в урядах Бориса Мартоса й Ісаака Мазепи.

Викладав в Українській державній гімназії у Хусті, Українській реальній гімназії міста Моджари під Прагою, військову історію на курсах старшин УНР у польському місті Каліш. Саме в еміграції дало про себе знати давнє захоплення Всеволода Петріва тілесним вихованням та різновидами спорту. Він доходить висновку, що фізичне виховання та спорт є одним з найважливіших шляхів до виховання української молоді фізично, духовно й морально. Сильна, розумна, поєднана ідеологічно та вузами товариства молодь – опора будь-якої державності, – вважав В. Петрів. Одним з аспектів його діяльності стає освітня тіловиховна педагогіка: Петріва запрошують лектором фізичного виховання в Український Високий Педагогічний інститут імені Драгоманова у Празі. Там він викладав разом з відомими українськими педагогами Софією Русовою, Степаном Сірополком, Якимом Яремюком.

У 1929 він пише працю «Фізична вихова людности», що є одним із перших у середовищі зарубіжного українства науково-методичних посібників, у якому зроблено спробу теоретичного узагальнення форм, засобів та методів фізичного виховання. Серед засобів фізичного виховання В. Петрів виділяє ігри, туризм, гімнастику (руханку), фехтування, важку атлетику. Будучи викладачем Вищого Педагогічного інституту імені М. Драгоманова, Всеволод Петрів бере активну участь в тіловиховному й спортовому товаристві празьких високих шкіл «Маратон», ініціює утворення Українського Січового Союзу на чужині, започатковує формування його мережі в інших містах Чехо-Словаччини, де громадилися українська інтелігенція та студенти, а також в українських еміграційних колах Німеччини і Франції. За його активної участі започатковується підготовка спортивних інструкторів для Закарпаття.

Писав військово-історичні праці та мемуари під назвою «Спомини з часів Української революції (1917–1921)», за якими знято документальний фільм «Українська Революція». У 1930-х підготував видання «Воєнне теренознавство» та

«Оборону держави». Актуальними й сьогодні є його висловлювання, що військо – це шляхетне вино нації; «тільки належне ставлення до української збройної сили дасть можливість використати її на користь рідного народу».

Помер Всеволод Петрів 10 липня 1948. Похований у м. Аутсбург (Німеччина).

125 років від дня народження Григорія Боришпольця (1898–1954), українського педагога, фахівця з історії педагогіки та методичної роботи в школі

Григорій Михайлович Боришпольць народився 7 лютого 1898 у с. Гоголів на Київщині. 1918 закінчив Вінницький учительський інститут і розпочав педагогічну діяльність. На початку 1920-х учительював у 7-річній школі в рідному селі.

Науково-дослідну роботу розпочав з 1930, поєднуючи її з викладацькою діяльністю у вищій школі. У другій половині 1930-х викладав педагогіку в Кременчуцькому учительському інституті, де навчався Василь Сухомлинський (нині – *Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського*); у 1940 – працював старшим викладачем Херсонського державного педагогічного інституту (нині – Херсонський державний університет). В 1948 захистив кандидатську дисертацію з історії педагогіки на тему «Історія розвитку гімназійної освіти в Росії в першій чверті XIX ст.»

Після Другої світової війни переїхав до Києва, де у 1949–52 працював доцентом кафедри педагогіки Київського державного педагогічного інституту ім. О.М. Горького (нині – Український державний університет імені Михайла Драгоманова). Тоді кафедра займалася дослідженням проблеми сімейного виховання. Працюючи над

науковою темою «Співробітництво школи й родини», Г. Боришпольць обґрунтував кілька положень, актуальних і нині. Вчений наголошував, що обов'язковою складовою сімейного виховання має бути читання казок та оповідань дітям-дошкільникам, і на це потрібно відводити достатньо часу. Важлива роль у співпраці родини зі школою, на його думку, належить роботі батьківського комітету, який повинен мати кілька комісій, кожна з яких опікуватиметься своїм колом питань. Педагог пропонував створити такі комісії: всеобучу, педагогічної пропаганди, навчально-виховну, культурно-масової роботи, санітарно-господарську.

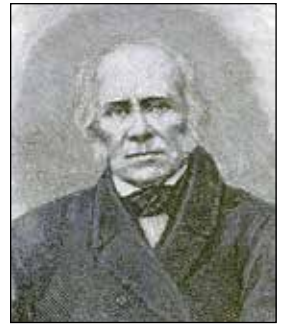
Григорій Боришпольць – автор понад 30 наукових праць з питань історії педагогіки та методичної роботи: «Батькам про «Правила для учнів» (1950), «Як організувати роботу методоб'єднань учителів сільських шкіл» (1950), «Школа і сім'я» (1951), «Робота батьківського комітету в школі» (1952) та ін.

З 1952 і до кінця життя Г. Боришпольць працював завідувачем відділу педагогіки Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІП; нині – Інститут педагогіки НАПН України), розробляв методіку наукового дослідження виховного процесу, вивчав досвід поєднання продуктивної праці учнів у сільському господарстві з навчальною роботою в школі, висвітлював діяльність УНДІП у педагогічній періодиці.

У 1951 Григорій Боришпольць став науковим керівником кандидатської дисертації В. Сухомлинського «Директор школи – керівник навчально-виховної роботи». Спількувалися вони під час приїзду В. Сухомлинського до Києва та у форматі листування, яке почалося у квітні 1951 і тривало до останніх днів життя Г. Боришпольця. Далі В. Сухомлинський писав уже дружині свого наукового керівника, підтримуючи її після втрати чоловіка. Дисертацію В. Сухомлинський захистив у лютому 1955, уже після смерті Г. Боришпольця.

Помер Григорій Боришпольць 6 вересня 1954. Похований у Києві на Новобайковому цвинтарі.

250 років від дня народження Василя Каразіна (1773–1842), українського вченого, просвітителя і громадського діяча, засновника Харківського університету

Народився Василь Назарович Каразін 10 лютого 1773 у с. Кручик (тепер Харківська обл.). У 1783, після смерті батька, родина переїхала до Вільшани, де в будинку вітчима він зустрічався з Григорієм Сковородою. Дитячі спогади про це знайомство Василь Назарович проніс через усе життя. У січні 1791 вступив на військову службу, після завершення якої у 1795 оселився у своєму маєтку в с. Кручик.

У 1802 В. Каразін займає провідну посаду у щойно створеному Міністерстві народної освіти та починає реалізовувати ідеї щодо заснування університету в Харкові. Він провів велику роботу з підготовки громадської думки, збору коштів, необхідних для відкриття університету, наполягав відкрити бібліотеку, де були б книжки з усіх галузей діяльності майбутнього університету – історії, математики, фізики, медицини, теології, військової справи. У січні 1803 уряд видав указ, яким дозволяв відкрити університет у Харкові. А вже у червні 1804 В. Каразіна звинуватили у використанні державних коштів без дозволу начальства, позбавили права втручатися у справи університету та звільнили зі служби в Міністерстві народної освіти. Вже без його участі 17 січня 1805 було відкрито Харківський університет.

У 1806 В. Каразін повертається до рідного села Кручик, де за його сприяння було відкрито єдину на всю Слобожанщину початкову школу для дітей кріпаків. Викладали у школі місцевий священик та вчитель, праця якого оплачувалася за рахунок селянства. Першими учнями були 6–8-річні хлопчики, які навчалися від 1 до 3 класу. Спеціально для вчителів В. Каразін

уклав посібники – церковний та громадський катехізиси. У школі дітей вчили читанню, письму, арифметиці та співам. Навчальний рік тривав із середини жовтня до Великодня.

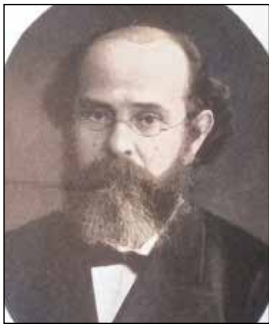
У 1811 В. Каразін створив Філотехнічне Товариство для поширення досягнень науки, техніки та розвитку промисловості в Україні. У цей час він видає низку робіт, присвячених сільському господарству, метеорології. Величезну увагу він приділяв хімії, тому для проведення дослідів у Кручику було збудовано велику лабораторію.

В листопаді 1820 В. Каразіна заарештували й відправили до Шліссельбурзької фортеці за звинуваченням у підбурюванні до збройного повстання. Вченого протримали у фортеці майже шість місяців. Навесні 1821 його відправили під нагляд до власного маєтку. Упродовж тривалого часу, аж до середини 1830-х років, він не мав права з'являтися у великих містах. Йому не дозволяли обіймати навіть незначні посади. Так, знаючи, в якому незадовільному стані опинилася створена ним бібліотека Харківського університету, В. Каразін подав прохання про призначення в університеті бібліотекарем, але йому відмовили.

Помер Василь Каразін 16 листопада 1842 в Миколаєві.

Пам'ятники Василю Каразіну встановлено в Харкові та в його рідному селі Кручик. Його ім'я носять вулиця в Харкові, а також площа і вулиця в Богодухові, а з 1999 – Харківський національний університет.

**180 років від дня народження
Миколи Вербицького (1843-1909),
українського поета, педагога**

Микола Андрійович Вербицький народився 13 лютого 1843 у Чернігові у дворянській родині. Батько був секретарем Чернігівської

губернської управи. Після закінчення в 1860 Чернігівської гімназії, М. Вербицький вступив до Київського університету, звідки був виключений за участь в українофільському русі. Продовжив навчання в Петербурзькому університеті, але за участь у студентських виступах опинився під поліцейським наглядом і був висланий до Києва. Тут в університеті склав екстерном екзамен і після отримання диплома (1864) працював учителем у Полтаві. Згодом переїхав до Чернігова, з 1866 викладав словесність в місцевій чоловічій та жіночій гімназіях, а також у жіночому пансіоні Осовської, навчав майбутню велику актрису Марію Адамовську (Заньковецьку).

Брав активну участь у громадському житті Чернігова 1860 – початку 1870-х, спілкувався з Леонідом Глібовим, Пантелеймоном Кулішем, Опанасом Марковичем, Василем Білозерським та іншими діячами культури. У 1874 М. Вербицький був висланий як «неблагонадійний» з України до Рязані, а потім до Орла, де займався педагогічною діяльністю. Повернувся до України в 1900. Останні дев'ять років свого життя провів у Чернігові, займаючись публіцистикою та громадською діяльністю. Помер 27 листопада 1909.

Як поет почав 1862 в журналі «Основа» під псевдонімом «Миколайчик Білокопитий». Пізніше друкувався в журналах «Літературно-науковий вісник», «Правда», «Зоря», газетах «Черниговские губернские ведомости», «Черниговский листок», альманахах «Розвага», «3 потоку життя» та ін.

У Чернігівському історичному музеї ім. В.В. Тарновського зберігаються два листи М. Вербицького, написані ним вже на схилі життя. Обидва вони адресовані українському видавцеві Олексі Коваленку. В одному з них, датованому 1 грудня 1906, М. Вербицький, ніби підводячи підсумок творчості, найкращим своїм твором називає вірш «На спомин», присвячений його приятелю, українському фольклористу, етнографу Павлу Чубинському. Другий лист стосується тексту українського гімну «Ще не вмерла Україна». Лист не датований. Припускають, що написаний він був в проміжку між 1905 і 1906. В цьому листі

М. Вербицький свою причетність до написання гімну пояснив так: «Гімн «Ще не вмерла Україна» написав покійний Павло Чубинський (моїх є там усього дві стрічки)».

Микола Вербицький – дід українського поета доби Розстріляного відродження Марка Вороного (1904-1937) та тестя поета Миколи Вороного (1871-1938), також знищеного комуністами.

Пам'ять Миколи Вербицького увічнена встановленням пам'ятної дошки та бронзового барельєфу на його будинку в Чернігові.

**140 років від дня народження
Никифора Григорієва (1883-1953),
українського громадсько-політичного діяча, письменника, педагога,
міністра освіти в уряді УНР**

Никифор Якович Григорієв народився 21 лютого 1883 у с. Бурти на Київщині. Він був тринадцятою дитиною у родині сільського вчителя Якова Карповича Григорієва. Проте до трьох років він втратив десять сестер і братів і матір: «1885 р. по містечку Бурти протекла хвороба і протягом 2-х тижнів померло вісім моїх братів і сестер. Двоє померло ще раніше... Смерть дітей так вплинула на матір, що вона занедужала на сухоти і 1886 р. померла. Я матір зовсім не пам'ятаю...».

Здобувши професію агронома у Городищенській сільськогосподарській школі (1900), два роки працював конторщиком у маєтку поміщика. У 1902 переїздить до Києва, де отримує роботу спочатку в бібліотеці Київського товариства грамотності, а пізніше – у статистичному відділі управління Південно-Західними залізницями. З 1903 Н. Григорієв входить до осередку партії соціалістів-революціонерів, учасники якого опікувалися переважно тим, як дати освіту народу (селянству). Під впливом ідей відродження української

освіти на селі Н. Григорієв складає іспит на вчителя повітової школи і у 1905 розпочинає свою педагогічну діяльність спочатку у м. Сквирі Київської губернії, потім у Бердичівській початковій школі.

У 1907 його переводять у двокласну школу м. Кам'янець-Подільський, де він активно включається у культурно-просвітницьку діяльність, ввійшовши до місцевих «Просвіти» і Товариства українських поступовців, організовує українські книгозбірні, нелегальні курси з вивчення української історії, проводить літературно-музичні вечори для молоді.

Під час Першої світової війни у 1915 Н. Григорієв був мобілізований до російської армії у якості військового урядовця. Та навіть тут він не припинив свою наукову діяльність і розпочав написання книги «Історія українського народу». Намагаючись обґрунтувати важливість використання місцевого матеріалу з освітньо-виховною метою, публікує у 1919 книгу для читання «Історія України, виложена народними думами та піснями».

У 1917-1921 Н. Григорієв долучився до розвитку української освіти, виконуючи обов'язки міністра освіти і товариша міністра освіти в урядах В. Голубовича (січень 1918), Б. Мартоса (червень-серпень 1919), І. Мазепи (серпень 1919 – травень 1920). Цей період характеризувався переходом початкової школи на українську мову навчання, введенням обов'язковості української мови в учительських семінаріях, створенням українських гімназій.

У листопаді 1920 Н. Григорієв після остаточного падіння УНР змушений був емігрувати з дружиною Ганною Петрівною та сином Мирославом на територію Польщі, а у 1921 – до Чехословаччини, де став співорганізатором низки українських наукових установ, зокрема Українського соціологічного інституту в Празі, у якому працював завідувачем відділу народознавства і заступником директора (1923–1938). У 1938 переїхав до США, де з 1949 керував українським відділенням радіостанції «Голос Америки».

Помер Никифор Григорієв 5 серпня 1953 в Нью-Йорку.